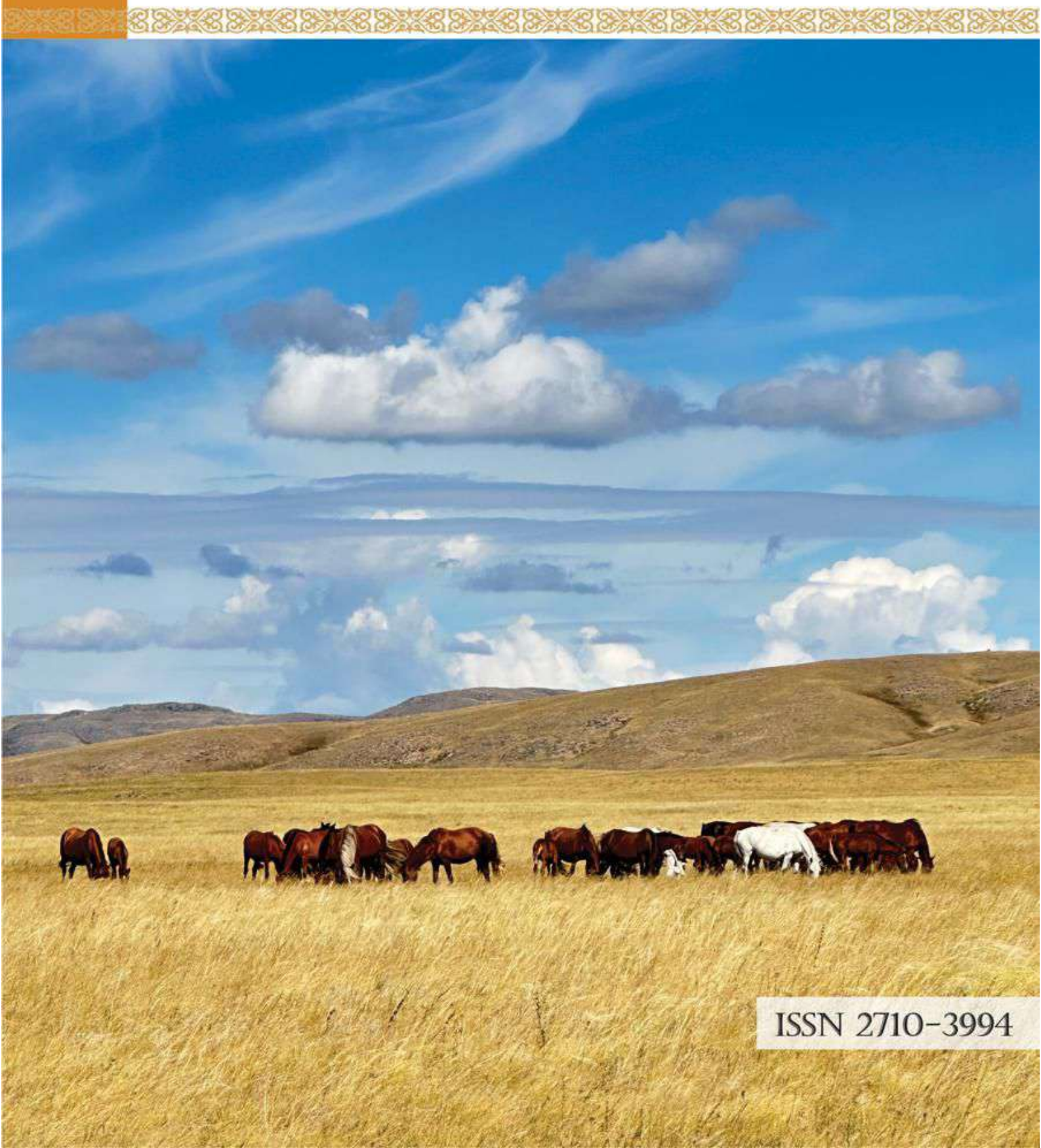

2025, 12 (3)

Asian Journal "STEPPE PANORAMA"

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих, этнология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті, (АҚШ)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Қубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история, этнология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://ajspiie.com>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025
© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history, ethnology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://ajspiie.com>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ / ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 3, pp. 887-899, 2025
Journal homepage: <https://ajspiie.com>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_3_887-899

THE REPRESENTATION OF MATERIAL CULTURE THROUGH TRADITIONAL COSTUME: THE TURKIC CULTURAL HERITAGE IN THE MUSEUMS SPACE OF KAZAKHSTAN

Yessenamanova Aigerim^{1*}, Kalysh Amanzhol²

¹Al-Farabi Kazakh National University
(71, Al-Farabi Aven., 050038 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Doctoral student
 <https://orcid.org/0000-0002-7592-2945>. E-mail: yessenamanovaaigerim@gmail.com

*Correspondent author

²Al-Farabi Kazakh National University
(71, Al-Farabi Aven., 050038 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Doctor of Sciences, Professor
 <https://orcid.org/0000-0003-3073-1368>. E-mail: kalyshamanzhol@gmail.com

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2025
© Yessenamanova A.S., Kalysh A.B., 2025

Abstract. *Introduction.* Traditional costume, as a key sphere of material culture, serves as an important marker reflecting the cultural code and worldview of an ethnic group. The national attire of Turkic peoples illustrates historical and ethnographic features, social structure, aesthetic preferences, and ritual traditions. In the museums of Kazakhstan, these costumes are not only exhibits but also act as representatives of cultural memory and spiritual heritage. *Purpose and Objectives.* The purpose of this article is to examine traditional costumes of Turkic peoples in Kazakhstani museums as a form of material culture representation. Objectives include: identifying the theoretical and methodological foundations for ethnographic costume analysis; describing the semiotic, praxeological, and visual interpretations of clothing; systematizing museum practices of preservation and exhibition; and revealing the cultural and social significance of traditional attire. *Results.* The study demonstrates that the costume of Turkic peoples is more than a utilitarian item; it functions as a sign system conveying one's social status, gender, age, and cultural identity. Through the perspectives of J.-P. Warnier and D. Miller, the interaction between clothing and bodily movement (praxeology) and the representation of the inner self through attire are revealed. Museum practices in Kazakhstan exemplify the representational capacities of traditional costume. *Scientific Novelty.* For the first time, the article presents a comprehensive analysis of Turkic traditional clothing from praxeological, semiotic, and visual standpoints. New approaches to interpreting and representing material culture in museums are proposed. *Conclusion.* National costume is not merely a cultural relic but a medium of ethnic self-identification, historical memory, and generational continuity. This study underscores the relevance of interdisciplinary methods in the analysis of material culture and museum practices.

Keywords: National costume, material culture, praxeology, semiotics, Turkic heritage, museum, exhibition

For citation: Yessenamanova A.S., Kalysh A.B. The representation of material culture through traditional costume: the turkic cultural heritage in the museums space of Kazakhstan // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Vol. 12. No. 3. Pp. 887–899. (In Kaz.).
DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_3_887-899

ДӘСТҮРЛІ КИІМ АРҚЫЛЫ МАТЕРИАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТТІ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯЛАУ: ҚАЗАҚСТАН МУЗЕЙ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ТҮРКІ МӘДЕНИ МҰРАСЫ

Есенаманова Айгерим Серікқызы^{1*}, Қалыш Аманжол Боранбайұлы²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
(71-үй, Әл-Фараби даңғылы, 050038 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Докторант

 <https://orcid.org/0000-0002-7592-2945>. E-mail: yessenamanovaaigerim@gmail.com

*Автор-корреспондент

²Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
(71-үй, Әл-Фараби даңғылы, 050038 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Тарих ғылымдарының докторы, профессор

 <https://orcid.org/0000-0003-3073-1368>. E-mail: kalyshamanzhol@gmail.com

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Есенаманова А.С., Қалыш А.Б., 2025

Аңдатпа. *Kіріспе.* Дәстүрлі киім материалдық мәдениеттің маңызды салаларының бірі бола отырып, этностың мәдени коды мен дүниетанымдық негіздерін бейнелейтін ерекше нысан ретінде қарастырылады. Түркі халықтарының ұлттық киімі тарихи-этнографиялық ерекшеліктерді, әлеуметтік және гендерлік құрылымды, эстетикалық талғамды ғана емес, ритуалдық әрі символикалық мағынаға ие элементтерді де қамтиды. Қазақстан музейлеріндегі мұндай дәстүрлі киімдер материалдық мұра нысаны болумен қатар, ұжымдық жад пен мәдени тәжірибенің репрезентативті тасымалдаушысы ретінде қызмет атқарады. *Зерттеудің мақсаты* – Қазақстан музейлеріндегі түркі халықтарының дәстүрлі киім үлгілерін материалдық мәдениеттің репрезентациясы ретінде талдау. *Зерттеу міндеттері:* этнографиялық киімді зерттеудің теориялық-әдіснамалық тәсілдерін анықтау; киімнің семиотикалық, праксеологиялық және визуалды қырларын талдау; музейлік сақтау, интерпретация және экспозиция тәжірибелерін жүйелеу; ұлттық киімнің этникалық бірегейлікті білдірудегі әлеуметтік-мәдени маңызын айқындау. *Зерттеу нәтижелері.* Жүргізілген зерттеу нәтижелері түркі халықтарының дәстүрлі киімі күрделі таңбалық жүйе ретінде жұмыс істейтінін, ол арқылы тұлғаның әлеуметтік мәртебесі, жынысы, жасы және этномәдени ерекшеліктері көрініс табатынын көрсетеді. Ж.П. Варнье мен Д. Миллердің теориялық тұжырымдарына сүйене отырып, киімнің праксеологиялық аспектілері, оның ішінде дене қимылымен байланысы және «Мен» ұғымының бейнеленуі ашылады. Қазақстан музейлеріндегі тәжірибелер ұлттық киімнің мәдени мағыналарды жеткізудегі жоғары репрезентативтік әлеуетін дәлелдейді. *Ғылыми жаңалығы.* Мақалада түркі халықтарының дәстүрлі киімі алғаш рет праксеологиялық, семиотикалық және визуалды тәсілдердің жиынтық негізінде қарастырылып отыр. Материалдық мәдениет нысандарын интерпретациялау мен музейлік репрезентациялау барысында қолдануға болатын жаңа әдістемелік бағдарлар ұсынылды. *Қорытынды.* Ұлттық киім – тек мәдени артефакт ғана емес, сонымен қатар этностың өзін-өзі тану құралы, тарихи жадыны сақтау мен мәдени сабақтастықты жеткізудің маңызды тетігі болып табылады. Алынған нәтижелер материалдық мәдениетті және музейлік экспозициялық тәжірибені зерттеуде пәнаралық тәсілдің өзектілігін дәлелдейді.

Түйін сөздер: Ұлттық киім, материалдық мәдениет, праксеология, семиотика, түркі мұрасы, музей, экспозиция

Дәйексөз үшін: Есенаманова А.С., Қалыш А.Б. Дәстүрлі киім арқылы материалдық мәдениетті репрезентациялау: Қазақстан музей кеңістігіндегі түркі мәдени мұрасы // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 3. 887–899 бб. (Қазақш.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_3_887-899

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕРЕЗ ТРАДИЦИОННЫЙ КОСТЮМ: ТЮРКСКОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В МУЗЕЙНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА

Есенаманова Айгерим Серікқызы^{1*}, Қалыш Аманжол Боранбайұлы²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(д. 71, просп. Аль-Фараби, 050038 Алматы, Республика Казахстан)

Докторант

 <https://orcid.org/0000-0002-7592-2945>. E-mail: yessenamanovaaigerim@gmail.com

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(д. 71, просп. Аль-Фараби, 050038 Алматы, Республика Казахстан)

Доктор исторических наук, профессор

 <https://orcid.org/0000-0003-3073-1368>. E-mail: kalyshamanzhol@gmail.com

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Есенаманова А.С., Қалыш А.Б., 2025

Аннотация. *Введение.* Традиционный костюм, являясь одним из ключевых сфер материальной культуры, представляет собой важный объект, отражающий культурный код, этническую идентичность и мировоззренческие основы народа. Национальная одежда тюркских народов демонстрирует историко-этнографические особенности, социальную и гендерную структуру, эстетические предпочтения, а также содержит элементы ритуальной и символической значимости. В музеях Казахстана такие традиционные костюмы выступают не только как предметы материального наследия, но и как репрезентативные носители коллективной памяти и культурного опыта. *Целью настоящего исследования является анализ традиционного костюма тюркских народов в музеях Казахстана как формы репрезентации материальной культуры. Задачи исследования* включают: определение теоретико-методологических подходов к изучению этнографического костюма; анализ семиотических, праксеологических и визуальных аспектов одежды; систематизация музейных практик хранения, интерпретации и экспонирования; выявление социокультурного значения костюма в контексте этнической идентичности. *Результаты.* Исследование показывает, что традиционный костюм тюркских народов функционирует как сложная знаковая система, отражающая статусные, гендерные, возрастные и этнокультурные характеристики личности. С опорой на концепции Ж.-П. Варнье и Д. Миллера раскрываются праксеологические аспекты костюма, включая связь с телесной моторикой и выражением индивидуального «Я». Примеры из музейной практики Казахстана иллюстрируют высокий репрезентационный потенциал традиционной одежды в пеоедаче культурных смыслов. *Научная новизна.* В статье традиционный костюм тюркских народов впервые рассматривается сквозь призму совокупного анализа праксеологических, семиотических и визуальных подходов. Предложены новые методологические ориентиры в интерпретации и музейной репрезентации объектов материальной культуры. *Заключение.* Национальный костюм тюркских народов выступает не только как культурный артефакт, но и как инструмент самопознания этноса, средство сохранения исторической памяти и передачи культурной преемственности.

Полученные результаты подтверждают актуальность междисциплинарного подхода в исследовании материальной культуры и музейной экспозиционной практики.

Ключевые слова: Национальный костюм, материальная культура, праксеология, семиотика, тюркское наследие, музей, экспозиция

Для цитирования: Есенаманова А.С., Калыш А.Б. Репрезентация материальной культуры через традиционный костюм: тюркское культурное наследие в музейном пространстве Казахстана // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 3. С. 887–899. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_3_887-899

Кіріспе

Материалдық мәдениет ұғымы – адамның тіршілік әрекетіне қатысты барлық заттар мен үдерістерді қамтиды. Ол қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін, адамның шығармашылық күштері мен қабілеттерін, сондай-ақ адам жасаған әрі өзі қолданатын барлық заттарды бейнелейді.

Рухани мәдениет – материалдық емес компоненттердің жиынтығы: білімдер, эстетикалық құндылықтар, мінез-құлық нормалары, тұлғааралық қатынастар, дүниетаным, мораль, діни салт-дәстүрлер мен рәсімдер. Бұл мәдениет қоғам мен адамның рухани өмірін жетілдіруге бағытталған.

Дәстүрлі киім – әрі материалдық, әрі рухани мәдениеттің бірегей және көпқырлы құбылысы ретінде түрлі ғылыми бағыттарда (мәдениеттану, өнертану, этнография және т.б.) зерттелуге лайықты. Ол теориялық тұжырымдаумен қатар, практикалық қолдануға да мол мүмкіндік береді. Киім адамның жасы, әлеуметтік мәртебесі, жынысы, этностық және аймақтық тиістілігі, кәсібі мен тұрмыс салты, діні мен дәуірі туралы мәліметтерді қамтиды. Осы арқылы ол әлемнің дәстүрлі бейнесін тұтастай интеграциялайтын мәдени модельге айналады.

Дәстүрлі киім тіл мәдениетімен, ауыз әдебиетімен, салт-дәстүрлік рәсімдермен қатар тұтас таңбалық жүйені құрап, белгілі бір өмір салтын бейнелейді. Дәстүрлі киімді өзіндік мәдени тіл ретінде алғаш ұсынған – П.Г. Богатырев. Ол дәстүрлі киім құрылымын семиотикалық жүйенің ерекше түрі ретінде сипаттай отырып, киімнің тек күнделікті қажеттілік емес, белгілі бір мағынаға ие таңба бола алатынын дәлелдеді. Зерттеуші киімнің келесі қызмет түрлерін бөлектеп көрсетті: практикалық, утилитарлық, эстетикалық, эротикалық, магиялық, жас ерекшелігіне байланысты, жыныстық және әлеуметтік (мысалы, тұрмысқа шыққан әйелдің киімі), сондай-ақ моральдық, мерекелік, салттық, кәсіби, сословиелік, кәсіби қызметке, діни сенімге және өңірге қатысты қызметтері (Богатырев, 1971: 358).

Материалдық мәдениетті зерттеу этнографиялық ғылымның қызығушылық аясына халық шығармашылығы, наным-сенімдер, отбасы және неке мәселелерін зерттеулерге қарағанда кейінірек енді: оны жүйелі түрде зерттеу тек XIX ғасырдың соңында ғана басталды. Орыс этнограф ғалымдары В.В. Богданов, Б.А. Куфтин, Н.И. Лебедева, Е.Э. Бломквист, Г.С. Масловалар материалдық мәдениет құбылыстарын ғылыми тұрғыдан зерттеудің негізгі теорияларын қалыптастырды. Олардың пайымдауынша, этнограф үшін зерттеу нысаны болып табылатын заттың өзі емес, оның адаммен, қоғамдық қатынастармен байланысы маңызды. Бұл – этнография ғылымының негізгі қағидасына сәйкес келеді: этнография – ең алдымен, адам туралы, оның рухани-материалдық болмысы мен мәдени тәжірибесі туралы ғылым. Осы тұрғыдан алғанда, материалдық мәдениетті зерттеу тек заттық формадағы дерек емес, адамзаттың тарихи-мәдени тәжірибесінің көрінісі ретінде қарастырылады.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі дәстүрлі мәдени мұраларды сақтау мен насихаттауға деген қоғамдық сұраныстың артуымен айқындалады. Дәстүрлі киім – этникалық (ұлттық) мәдениеттің ең кең таралған әрі адамға ең жақын элементтерінің бірі болып табылады. Ол әлеуметтік-мәдени тәжірибені жинақтап, семиотикалық жүйе арқылы оны этнос үшін де, жалпы адамзат үшін де маңызды мағынада жеткізуші құрал ретінде көрініс табады. Қазіргі кезде әртүрлі халықтардың өкілдері өздерінің дәстүрлі киімдерін күнделікті тұрмыста кеңінен қолданып келеді.

Этнографтар жекелеген халықтардың дәстүрлі мәдениеті мен киім өнері бойынша ауқымды эмпирикалық материал жинақтады. Мысалы, орыс халық киімін зерттеуге зор үлес қосқан ғалымдар қатарында Н.И. Лебедева, Г.С. Маслова, Л.Н. Молотова бар. Корейлердің ұлттық киімі бойынша – Ким Ян Сук, ал қытайлардың киімі жөніндегі ең маңызды еңбектер Л.П. Сычев, түркі халықтарының киімдері бойынша В.Н. Суловалардың еңбектері дәстүрлі киім түрлі мәдениеттердің өзара ықпалдасуы мен бейімделуіне ықпал етіп, белгілі бір мәдениетке тән сипаттарды шоғырландыратын элементтік код ретінде қызмет атқаратынын атап өтеді. Сонымен қатар, олар дәстүрлі киімдерді әртүрлі этностар мен тарихи кезеңдер арасындағы мәдени коммуникацияны, ақпараттың таралуын және игерілуін қамтамасыз ететін құрал ретінде қарастырылады.

Н.Н. Чебоксаров, С.А. Токарев және С.П. Толстовтың ғылыми редакциясымен, бірыңғай кезеңдеу жүйесіне негізделген ғылыми бағдарламалар аясында ірі авторлық ұжымдар археологиялық және этнографиялық материалдарға, музейлік коллекциялар мен түрлі жазба дереккөздерге сүйене отырып, біздің тақырыбымызға байланысты іргелі этнографиялық еңбектер дайындаған. Бұл еңбектер дәстүрлі киімнің көптеген халықтар үшін материалдық мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде қалай дамығанын бақылауға мүмкіндік береді.

Дәстүрлі қоғамда киімнің көптеген маңызды қызметтер атқарғаны белгілі: биологиялық, элеуметтік, сакралдық (киелі), эстетикалық және тағы басқа. Бұл өзара тығыз байланысты функциялар археология, өнертану, мәдениеттану, этнология сияқты бірқатар гуманитарлық ғылымдар тарапынан зерттеліп, олардың әрқайсысы өзіндік әдіснама мен зерттеу тәсілдерін қалыптастырды. Қазіргі ғылым дамуының кезеңінде дәстүрлі киім – этнокостюмология деп аталатын пәнаралық зерттеулер нысанына айналды (Исенко, 1999: 24).

Мақалада этнокостюмология тұрғысынан қарастырылатын зерттеу нысандары ретінде, негізінен Қазақстан аумағындағы қазақ халқы мен өзге де түркі халықтарының музейлердегі дәстүрлі киім үлгілері алынды. Зерттеу ауқымы Қазақстан музей экспозициясы мен қорларындағы түркі халықтарының мәдени мұрасымен шектеледі және дәстүрлі киімнің музейлік репрезентациясындағы ерекшеліктерге бағытталады.

Этнокостюмологияның негізгі принциптері – киімді көпфункционалды жүйе ретінде кешенді және пәнаралық тәсілмен праксеология қарастыру, этникалық қауымдастықтың дүниетаным ерекшеліктерін ескеру, киімнің дәстүрлі қоғамдағы барлық қызмет ету қырларын саралау – оның қалыптасу заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Осы зерттеуде сүйеніш ретінде революцияға дейінгі жазба деректердің ауқымды бөлігі, сондай-ақ зерттеліп отырған мәселеге арналған отандық және шетелдік тарихшылар, этнографтар, шығыстанушылар, мәдениеттанушылар, өнертанушылар және басқа да мамандардың еңбектерінде жарық көрген арнайы әдебиеттер пайдаланылды.

Эмпирикалық материалдардың негізгі құрамына Қазақстан Республикасының музей қорлары мен тұрақты экспозицияларында сақталған түркі халықтарының дәстүрлі киімдерінің түпнұсқа үлгілері жатады. Бұл тұрғыдан алғанда, ең мазмұнды және репрезентативті коллекциялар Қазақстан Республикасының Мемлекеттік орталық музейінде (Алматы қ.) және Қазақстан Республикасының Ұлттық музейінде (Астана қ.) жинақталған. Аталған музей қорлары Қазақстан аумағында XIX–XX ғасырларда өмір сүрген түркі халықтарының дәстүрлі киімдерін зерттеуде негізгі дереккөз базасына айналды. Зерттеу үшін маңызы зор материалдар қатарында Шығыс Қазақстан облыстық этнографиялық қорық-музейінде, сондай-ақ Маңғыстау және Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейлерінде сақталған дәстүрлі киім үлгілері атап өтуге тұрарлық.

Дәстүрлі киімді реконструкциялау және талдау мәселелері бойынша қосымша деректер 2018–2024 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының әртүрлі өңірлерінде авторлар жүргізген далалық зерттеулер мен этнографиялық экспедициялар барысында жиналды. Экспедиция нәтижесінде алынған материалдар зерттеліп отырған халықтардың дәстүрлі

киіміне тән жергілікті ерекшеліктерді нақтылауға, сондай-ақ оның аймақтық нұсқаларын тереңірек түсінуге мүмкіндік берді.

Қазіргі заманғы тарихи-этнографиялық зерттеулерде халық мәдениетін зерделеудің басым бағыттарының бірі – этноаймақтық тәсіл болып табылады. Бұл әдістемелік аспект этникалық қауымдастықтардың түрлі этнотерриториялық және этноструктуралық бөлімшелерінде халық мәдениетінің қалыптасуы, дамуы және қызмет етуінің ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Аталған тәсілді қолдану дәстүрлі киім тарихын кешенді әрі жан-жақты зерттеу үшін маңызды әдіснамалық алғышарт ретінде қарастырылады. Сонымен қатар этноаймақтық тәсіл этномәдени өзара әрекеттестік бағыттарын айқындауға, олардың трансформациялану себептерін талдауға, сондай-ақ жекелеген аймақтардағы этномәдени байланыстардың өзіндік сипатын ашуға мүмкіндік береді. Бұл әдістің маңызы, әсіресе, түрлі мәдени дәстүрлердің қабаттасуы мен өзара ықпалдастығы орын алатын өтпелі аймақтардағы мәдени алмасу үдерістерін зерттеу барысында арта түседі. Бұған қоса, аталған тәсіл аймақтық контексте этникалық мәдениеттің қалыптасуы мен дамуы үдерістеріне ірі өркениеттік орталықтардың ықпал ету дәрежесін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді (Суслова, 2002: 11).

Осы зерттеудің теориялық негізін шетелдік музейтану дәстүрі аясында қалыптасқан мәдени-тарихи және музейлік-экспозициялық жобалау әдістері құрайды. Аталған тәсілдер музей экспозицияларын классикалық түрде құру әдістемесімен тығыз байланысты және зерттеліп отырған мәдени феноменді музейлік кеңістікте тұтастай таныстыруға мүмкіндік беретін коллекциялық-жүйелі, иллюстративті-тақырыптық және музейлік-бейнелік әдістерді қамтиды. Зерттеу контексінде ерекше маңызға ие болып отырған тәсілдердің бірі – экспонаттардың түпнұсқалығына және олардың символдық мазмұнына басымдық беретін көркем-мифологиялық әдіс. Бұл әдіс дәстүрлі киім семантикасын мәдени-тарихи контексте тереңірек зерделеуге жол ашады.

Музейлік, этнографиялық және визуалды материалдарды талдау барысында түрлі ғылыми таным әдістерін біріктіретін пәнаралық тәсіл қолданылды. Атап айтқанда, салыстырмалы-тарихи талдау, статистикалық деректерді өңдеу әдістері, сондай-ақ музейлік қорларды және экспозициялық шешімдерді жүйелі түрде зерттеуге бағытталған тәсілдер пайдаланылды. Аталған әдістерді кешенді түрде қолдану зерттеліп отырған тақырыпты жан-жақты әрі ғылыми негізде қарастыруға мүмкіндік берді.

Осы мақалада «этнокостюмология» ұғымы ең алдымен ресейлік және еуропалық мәдениеттану мен этнология аясында қалыптасқан шетелдік ғылыми дәстүрдегі мағынада қолданылады. Қазақстандық музейтану мен этнологиялық ғылымда бұл ұғым кең ғылыми айналымға әлі толық енгенімен, оны осы зерттеуде ғылыми қолданысқа енгізу дәстүрлі киім музейлік коллекцияларын терең әрі жан-жақты талдау қажеттілігімен негізделеді.

Аталған терминді қолдану зерттеудің ұғымдық-әдіснамалық аппаратын кеңейтіп қана қоймай, мәдени семиотика мен этнографиялық нысандардың экспозициялық репрезентациясы мәселелерін кешенді түрде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте музей кеңістігінде олардың символдық маңызы мен интерпретациясына да ерекше назар аударылады. Осылайша, этнокостюмология зерттеу контексінде мәдениеттану, этнология, музейтану және семиотика әдістерін біріктіретін пәнаралық сала ретінде қарастырылады.

Музейлердің дәстүрлі киімді сақтау, насихаттау және оны келешек ұрпаққа жеткізу ісінде маңызды қызмет атқаратыны да ерекше мәнге ие. Бұл тұрғыдан алғанда музейлер мәдени жадыны қалыптастыратын негізгі институттардың бірі ретінде әрекет етеді. Осы зерттеуде Қазақстан Республикасы музейлерінің қорларында сақталған дәстүрлі костюмдердің жекелеген коллекцияларына талдау жасауға ерекше назар аударылады. Зерттеудің басты назары – полиэтникалық мемлекетіміздегі этномәдени әртүрлілік пен тарихи-мәдени сабақтастықты түсіну үшін аса маңызды болып табылатын түркі халықтарының дәстүрлі киім үлгілеріне бағытталған.

Талқылау

Материалдық мәдениет пен киімді зерттеу мәселелері пәнаралық сипатта дамыды. Бұл сала бойынша соңғы онжылдықта бірқатар іргелі еңбектер жарық көрді. Зерттеулердің басты бағыты — киімнің әлеуметтік, мәдени, семиотикалық және антропологиялық мағынасын ашу болып табылады.

Материалдық мәдениетті антропологиялық тұрғыдан қарастыруда Даниэл Миллердің еңбегі ерекше орын алады. Ол киімді адам болмысының ажырамас бөлігі ретінде сипаттап, «depth ontology» ұғымын енгізеді (Miller, 2010). Миллердің пікірінше, киім адамның әлеуметтік мәртебесі, жынысы, кәсібі, этникалық немесе аймақтық тиістілігі сияқты сипаттарын ғана емес, сонымен қатар оның ішкі «Менін» де көрсетеді. Киім – адамның өзін кіммін деп қабылдайтыны және қоғамға кім болып көрінгісі келетіні туралы ақпаратты жеткізетін маңызды таңбалық жүйе. Ол киімді «біздің кім екенімізді анықтайтын» зат ретінде сипаттайды: «Киімдер үстірт емес. Керісінше, бізді біз ететін – солар» (Miller, 2010: 13).

Жан-Пьер Варнье киімді зерттеуге прксеологиялық көзқарасты (адамның материалдық әлеммен өзара әрекетін денелік қозғалыстар мен мәдени тәжірибе арқылы зерттеу тәсілі) енгізіп, оны денелік тәжірибемен және моторикамен байланыстырды. Оның пікірінше, адам не киіп, қалай әрекет етуді тек қоғамның қысымымен емес, белгілі бір деңгейде саналы түрде өзі анықтайды. Варнье XIX ғасырдағы Германияда жоғарғы тап әйелдерінің дене пішінін арнайы көйлекке бейімдеп, киімді басқару техникасын меңгергенін мысал ретінде келтіреді. Бұл киімнің көлемі мен салмағы әйелдердің жүріс-тұрысын шектеп, оларды дене жаттығулары арқылы көйлекпен біртұтас болуға, қозғалысты киімге бағындыруға мәжбүрледі. Осылайша, киім әйелдің тұлғалық болмысын «қайта қалыптастырды», оны әлеуметтік ортада танылатын жеке субъектке айналдырды (Петрідов 2013: 373). Варнье киімді жай ғана зат емес, белгілі бір «агенттікке» ие материалдық күш ретінде сипаттайды. Киім адамның әрекетіне ықпал етіп қана қоймай, адамның денелік тәжірибесін де қалыптастырады. Ол бұл құбылысты «сенсорлы-моторикалық қабілет» деп атайды. Варнье былай дейді: «Материалдық элементті қамтымайтын бірде-бір дене техникасы жоқ. Материалдық мәдениет пен денені зерттеу бір-бірінен ажырамас нәрсе. Егер материалдық мәдениет адамның барлық дене практикаларының делдалы болса, онда сенсорлы-моторикалық қабілетсіз өзін-өзі қалыптастыру техникасы болмайды» (Warnier 2001: 10).

Заманауи авторлардың қатарынан Сандра Ниуэль (Niessen, 2010) мен Сьюзен Кайзер (Kaiser, 2012) киім мен сәннің әлеуметтік мағынасы мен гендерлік конструкциядағы рөлін талдауға мән береді. Олар киімді визуалды тіл және идеологиялық құрал ретінде қарастырады. Бұл еңбектер сән көрмелерін тек өнер нысаны ретінде емес, сонымен қатар әлеуметтік коммуникация құралы ретінде бағалауға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары музейлік экспозицияда киімді ұсынудың жаңа әдістері мен этикалық мәселелері кеңінен талқылануда. Valerie Steele (2017) сән музейлері арқылы киімді өнермен теңдестірудің күрделі процесін сипаттайды. Оның айтуынша, сәнді музей кеңістігіне енгізу барысында туындайтын интерпретациялық шектеулер киімнің толық мағынасын жеткізуге кедергі келтіреді.

Түркі халықтарының дәстүрлі киімі — олардың тарихи-мәдени, әлеуметтік құрылымы мен эстетикалық дүниетанымының көрінісі. Аталған салада бірқатар іргелі еңбектер мен жаңа әдіснамалық зерттеулер қалыптасқан.

С.В. Суслованың «История костюма тюркских народов» атты монографиясында түркі киімдерінің тарихи дамуы, киімнің құрылымы мен мағынасы, аймақтық стиль ерекшеліктері және ритуалдық функциясы кеңінен сипатталады. Автор киімді этностың мәдени коды, әлеуметтік иерархияның көрінісі және көркем өнер туындысы ретінде қарастырады (Суслова, 2002).

Музейлік репрезентация тұрғысынан А.Ф. Байпакова Қазақстан музейлеріндегі этнографиялық киім мұраларын сақтау, қалпына келтіру және экспозициялық ұйымдастыру

мәселелерін зерттеген. Оның еңбектерінде киім – экспонат ретінде ғана емес, көрерменмен мәдени байланыс орнатушы құрал ретінде қарастырылады (Байпақова, 2015).

Сонымен қатар, қазіргі әдебиеттерде киімді мәдени репрезентация және тұлғалық бейне ретінде зерттеу кең таралғанымен, бұл еңбектердің басым бөлігі Батыс және еуропалық кеңістікті қамтиды. Орталық Азия мен түркі халықтарының киім мәдениеті, әсіресе олардың музейлік репрезентациясы, көркемдік және ритуалдық мәні, сондай-ақ киімнің денелік тәжірибемен байланысы шетелдік ғылыми контексте әлі де жеткіліксіз зерттелуде. Сондықтан да түркі халықтарының киімдерін материалдық мәдениеттің көпқырлы және пәнаралық зерттеу пәні ретінде қарастыру қажет.

Нәтижелер

Музейдегі киім экспозицияларын тек көрсету емес, визуалды баяндау мен мәдени интерпретация құралы ретінде бағалау – әлемдік ғылыми айналымда сирек зерттелген аспект болып табылады.

Қазіргі этнографияда ұлттық киімдер бірегей тарихи-этнографиялық дереккөз, өзіндік «этникалық мәдениет коды» ретінде қарастырылады, оны дәстүрлі этнография әдістері арқылы, пәнаралық байланыстар арқылы соның ішінде археология әдістерін пайдалана отырып зерттеуге және интерпретациялауға болады. Ұлттық киімдерді зерттейтін сала этнокостюмология өзінің ақпараттық аясының көптігінің арқасында этноархеологияның – археология мен этнографияның XX ғасырда интеграция нәтижесінде пайда болған жаңа ғылыми бағыттарының бірі болып табылады (Томилова, 1999: 25). Этноархеологиялық (диахрондық) тәсілдер аясында киімдердің қалыптасуы, олардың аймақтық, жас, этноконфессионалдық кешендерінің генезисі, сондай-ақ жекелеген киім түрлері, бас киімдер мен декор элементтерін зерттеу маңызды болып табылады. Киімдердің реконструкцияның сипаты артефакттардың сақталу деңгейіне, қосымша дереккөздердің (археологиялық, этнографиялық, жазбаша, бейнелеу) саны мен сапасына байланысты. Белгілі мәдениеттанушы З.В. Доде дереккөздердің сипаты мен санына сүйене отырып, киімдердің реконструкциясының үш түрін ажыратып көрсетеді: аутентикалық, түпнұсқаға сәйкес, толығымен артефакттарға негізделген; аподиктикалық, сенімді, артефакттардың болмауымен барлық кешенді дереккөздерге негізделген; гипотетикалық, сенімсіз: жүйе түзуші киімдер және мүлдем сенімді дереккөздер болмағанда деп бөледі (Доде, 2005: 307).

Орталық Азия мен Қазақстан халықтары әрқайсысының өзіндік жергілікті нұсқалары бар ұлттық киім үлгілерін сақтап келген. Баспана сияқты, киім түрі де көбіне шаруашылық қызметпен және тарихи дәстүрлермен байланысты қалыптасқан. Дегенмен, Орталық Азия халықтарының киімінде ортақ белгілер де байқалады (Лобачева, Сазонова, 1989: 37–45).

Этнографиялық зерттеулер көрсеткендей, дәстүрлі киімді – оның ең дәстүрлі түрінің өзінде де – өзгеріссіз, тұрақты құбылыс ретінде қарастыруға болмайды: оның құрылымында белгілі бір эволюциялық үрдістер мен кей жағдайда формалардың алмасуы байқалады. Бұл үдерісті зерттеу әлі де жүргізілуі қажет, себебі этнография сүйенетін басты дереккөзі – мәлімет берушілер ұрпақтар алмасуымен бірге біртіндеп жойылып барады. Этнографиялық деректерге сүйеніп қарастырылатын кезең – Орталық Азия мен Қазақстан халықтарының киім тарихындағы айрықша маңызды дәуір болып табылады. Бұл – XX ғасырдың басы мен XX ғасырдың соңы. Аталған кезеңде халық өмірінде күрт бетбұрыстар орын алып, олар ұлттық мәдениеттердің кейінгі тағдырына терең әсер еткен, оның ішінде киімге де өз ықпалын тигізген. Ресейге қосылу Орталық Азияны ғасырлар бойы сақталып келген оқшау жағдай мен тоқыраудан шығарып, шаруашылықтың тауарлы сипатының дамуына және соның негізінде капиталистік қатынастардың қалыптасуына жағдай жасады. Бұл үдеріс материалдық мәдениетке, соның ішінде халық киіміне де айтарлықтай өзгерістер әкелді.

Түркі халықтарының киімдеріне қатысты орталық және өңірлік көптеген музейлер қорларындағы материалдар – аса маңызды дереккөз болып табылады. Бұл коллекцияларды анықтау мен есепке алу олардың санын нақтылауға, хронологиялық шеңберін айқындауға және оларды дереккөз ретіндегі маңызын бағалауға мүмкіндік берді. Материалдық деректер

мен музейлік коллекциялар – нақты даталанған және ғылыми тұрғыда құжатталған жағдайда – ертеректегі әдеби немесе бейнелік деректермен салыстырғанда айқын артықшылыққа ие (Сухарева, 1979: 8–11).

Қазақстан этно костюмологиясы – ел аумағында өмір сүретін 17 этникалық топтың киім үлгілерін қамтитын, мәдени мұраның бай әрі әртүрлі формасын құрайтын маңызды сала болып табылады. Бүгінгі таңда еліміздің бай музейлік қорында XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басына жататын бірегей экспонаттар сақтаулы. Дәл осы материалдық негіз бізге ұлттық киім призмасы арқылы тарихты зерттеуге мүмкіндік беріп отыр. Музейлік жәдігерлерді зерттеуде олардың атауларына, жасалау технологиясына аса назар аударылады. Музейлердегі киім үлгілері ғылыми тұрғыдан ерлер киімі, әйелдер киімі, бас киім, аяқ киім, сырт киім т.б. деп бөлінеді (Райымхан, 2010: 34).

Елдегі ең ірі этнографиялық коллекциялар Алматы қаласындағы Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейі мен Астана қаласындағы Ұлттық музейдің қорларында топтастырылған.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы музейлеріндегі қазақ халқының дәстүрлі киім-кешек коллекциялары саны шектеулі. Мысалы, белгілі этнограф Н. Әлімбаев 2009 жылы жарық көрген «Қазақтың дәстүрлі киім-кешегі» ғылыми каталогында Қазақстан мен шет ел музейлеріндегі қазақтың дәстүрлі киімдерінің жалпы саны 450–530 бірлік шамасында ғана екенін көрсеткен, соның ішінде ҚР Мемлекеттік орталық музейінің өзінде дәстүрлі киім-кешекке қатысты барлығы 371 экспонат тіркелген деп көрсетеді (Қазақтың дәстүрлі киім-кешегі, 2009).

Бұл көрсеткіш арқылы біз Қазақстан музейлерінде сақталған киім-кешек мұрасының шектеулі сақталғанын көре аламыз. Осы деректер дәстүрлі киімнің сиректігін және музейлік жинақтардың толық еместігін аңғартады десек қателеспейміз,

Бұл мәселені И.В. Захарова мен Р.Д. Ходжаева Ресей империясының қазақ даласына енуіне байланысты экономикалық, мәдени, саяси-идеологиялық тегеуірінді ықпалына түскен қазақтар енді фабрикалық киімдерді тұтынды деп түсіндіреді. Нәтижесінде, күнделікті тұрмыстық қолданыстағы киімдерді ығыстырылды деп жазады (Захарова, Ходжаева, 1964: 84).

Ө. Жәнібековтің еңбегінде XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында тауарлық өндірістің дамуы, көрші халықтармен экономикалық және мәдени қарым-қатынастың нығаюы, әсіресе Қазақстанға орыстардың, украиндардың, немістердің, татарлардың, тағы да басқа халықтардың көптеп қоныс аудара бастауына байланысты қазақ тұрмысына, әсіресе ұлттық киімге өз ықпалын тигізді делінген. Ол «ішкі жейдеден пальтоға дейін дайын күйінде сатып алуға мүмкіндік туғандықтан, үй жағдайында киім тігудің азая түскені, көп жерлерде бұл кәсіп мүлде жойылып кеткен ...» деп дәстүрлі киім-кешектің қолданыс аясынан шыға бастағаны туралы жазған (Жәнібеков, 1996: 47).

Сондықтан да осындай аз мөлшерде сақталған дәстүрлі киім-кешекті сақтау, оларды зерттеп білу барынша маңызды. Мәселен, ұлттық киімді этнографиялық жолмен, яғни далалық экспедициялар арқылы жинақтау бүгінгі таңда сирек кездесетін құбылыс. Себебі, олар қолданыс аясынан шығып кеткен және сақталмаған. Музей қорында негізінен хронологиялық жағынан XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың орта кезеңін қамтитын киімдері сақталған.

Астана қаласындағы Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі де этнографиялық жәдігерлерге бай. Музейдің «Қазақтың дәстүрлі мәдениеті» залында XIX–XX ғасырларға жататын ұлттық киім үлгілері, зергерлік бұйымдар, кілемдер мен тұрмыстық заттар кешенді түрде қойылған. ҚР Ұлттық музейінің «Этнография» залы қазақ халқының материалдық және рухани мәдениетіне арналған. Зал экспозициясында қазақ халқының дәстүрлі баспанасы, түрлі зергерлік бұйымдары, ұлттық киім үлгілері және сонымен қатар тұрмыстық заттары көрініс тапқан. Залдың ортасына айнала орын тепкен бес шағын витринадан және 7-ші қабырғалық витрина экспозициясының қазақтың ұлттық киім үлгілерінің жас ерекшеліктеріне байланысты және маусымға қатысты үлгілерін тамашалауға болады (Ибраева, 2019: 189). Аумағы 670 шаршы метрден асатын бұл залда қазақы киімнің дәстүрлі пішіндері мен әшекей

үлгілері заманауи көрме технологияларымен (мультимедиа, интерактивті экрандар) сүйемелдене көрсетіліп, келушілерге ұсынылады. Ұлттық музей қорында сақталған киімдер саны жөнінен Орталық музейден аз болғанымен, экспозициялық тұрғыда өте көрнекі және мазмұнды. Музей мамандары ұлттық киімді насихаттау мақсатында тақырыптық экскурсиялар мен шеберлік сабақтарын тұрақты түрде ұйымдастырып отырады.

1968 жылы құрылған Өскемен қаласындағы Шығыс Қазақстан облыстық сәулетті-ландшафты этнографиялық қорық-музейінің қорында диаспора өкілдерінің этнографиялық жәдігерлері мол (Кумарова, 2006: 22). Мұнда қазақтардың көшпелі өмір салтын бейнелейтін этностиль үлгілерінің қалыптасуымен қатар, орыс, татар және өзбек мәдениеттерінің элементтері де сіңіскенін байқаймыз. Музейдің ерекше қызығушылық тудыратын жобаларының қатарына «Бір шаңырақ астында» көрмесі жатады, онда 29 ерлер мен әйелдердің киім үлгілері ұсынылған. Сонымен қатар, дәстүрлі әйел бас киімдерінің 21 бірегей үлгісі көрсетілген «Қасиетті кимешек» көрмесі де ғылыми және мәдени тұрғыдан ерекше маңызға ие.

Бұл музейдің қорында татар халқының киімдері сақталған. Сондай заттың бірі – туфли. Әйел адам киетін аяқ киім түрі. Аяқ киімді Татар АССР-нің аяқ киім фабрикасы 1969 жылы тіккен. Бұл 1997 жылы өткізген адам оны 1969 жылы Қазанда магазиннен сатып алғандығы туралы мәлімет берген (КП 21–22024: 1–2). Татарлардың музейде әдемі зооморфты, өсімдік тәріздес өю-өрнектермен әшекейленген мәсі-етігі (КП 17–20279: 1–2), шеттерінде бахромасы бар жібек шәлі (КП-21–21915), қара бархыттан тігілген, өсімдік тәріздес өрнектермен әшекейленген, 10 тиындық монеталар (біреуінде 1899, біреуінде 1901 сандары жазылған) қадалған, маржандалған мөгеz-кафак (КП-23–22495), қалың жібектен тігілген камзол (КП-25–23314), өте әдемі сәнделген көкірекшелер сақтаулы. Соның ішінде үйленуге арналып тігілген көкірекше ерекше затқа жатады (КП1-17–20277) (Кумарова, 2006: 22).

Сонымен қатар, аталмыш музей қорында Әзербайжан мәдениетінің керемет коллекциясы сақталған. Оның бір бөлігі 1999 жылы Әзербайжан Республикасының бұрынғы мәдениет министрі, танымал әнші және композитор Полад Бюль-Бюль оғлы музейге сый ретінде тапсырған. Кейін 2006 жылы сол министрлік 94 экспонаттарды тегін толықтырды. Сыйға берілген бұйымдардың қатарында әзербайжан ұлттық костюмдері, бас киімдер мен аяқ киімдер бар. Әрине, олар қазіргі заманғы әзербайжан шеберлерінің қолынан шыққан жаңа туындылар, бірақ ұлттық дәстүрлерге сай жасалған. Бұл ерекше экспонаттар музейдің «Біз – Қазақстан халқы» атты тұрақты көрмесінде лайықты орын алып, әзербайжан ұлттық костюмінің ерекшеліктерімен танысуға мүмкіндік береді. Музей-қорықтың қорында нәзік әзербайжан жібегінен жасалған, ашық түсті, сәнді өрнекті, қоңыр реңкті және ұсақ ақ нүктелері бар әйел орамалы сақталған. Ол орамал келагаи – әзербайжан әйелдерінің дәстүрлі жібек орамалы. Келагаи нәзік жібектен тоқылып, арнайы өрнектермен безендіріледі. Ол әйелдердің жасына, әлеуметтік мәртебесіне және өмірлік жағдайларына байланысты әртүрлі түстерде болуы мүмкін. Мысалы, жас қыздар ашық түсті келагаи кесе, егде жастағы әйелдер күңгірт түсті орамалдарды таңдаған (Алейникова, 2011: 6).

Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінде ұлттық киімдер негізінен XIX–XX ғғ. жататын Батыс Қазақстан өңіріне тән 85 үлгіден тұрады. Қазақ этнографиясында ерекше орын алатын сәндік қолөнер үлгілерінің бірі – қызыл тон. Бұл – жіппен зерленіп, кестеленген, қалыңдықтың жасауына кіретін немесе салтанатты сәттерде ілуге, күйеуге ұзатқанда берілетін аса бағалы киім. Мұндай тондар қымбат маталардан, көбінесе барқытпен тысталып, алтын жіппен гүл пішіндес өрнектермен көркемделген. Олар ұлттық киім үлгілерінің ішіндегі көркемдік деңгейі жоғары әрі музейлік маңызға ие құндылық ретінде бағаланады. Ұзақ жылдар бойы музей ісімен айналысқан Р. Илиясова өз еңбектерінде былай деп жазады: «Ұзын жеңді, жағасыз, кең үлгіде тігілген мұндай шапандарды біздің өңірде жоғары тұсын әсем баулармен байлап, іліп киетін болған. Қымбат барқытпен тысталып, асқан шеберлікпен, ерекше нәзіктікпен, гүл бейнелі өрнектермен алтындалып зерленген бұл сирек кездесетін дүние – музейдің асыл қазынасы» (Илиясова, 2001: 128).

Қазақ халқы мен сол аймақта мекен ететін халықтардың дәстүрлі мәдениетінің небір сирек үлгілері мен киімдерінің сан алуан түрлерін сақтап отырған еліміздің жетекші облыстық музейлерінің бірі – Маңғыстау облыстық тарихи-өлкетану музейі. Осы өлкеге этнографиялық экспедиция барысында келген уақытта музей қорындағы ұлттық киімдер мен әшекей бұйымдарының бай қорына сипаттама жасалды. Маңғыстау түрікмендерінің музейде көк ала түсті атлас матадан тігілген көйлегі бар. Мойыны түрікмендердің өрнегімен өрнектелген матадан айналдыра тігілген. Өрнегі қызыл түске ақ, қоңыр, қара түсті әліптерді қосып, кестелеп тігілген (ВФ-718), түрікмен бөрік қара түсті қой терісінен жасалған дөңгелек пішінді бұйым, жоғарғы бөлігі – төбесі күлгін түсті вельвет матасынан тігілген. Бөрік 1936 жылы Түрікменстанда тігілген. Жақсы сақталған күйде (ВФ-271). Сонымен қатар, музей қорында тамбур тігісімен ақ, қара және қызыл жіптермен кестеленген тюбетейка телпек сақталған. Ішкі астары – мақта-мата. Мұндай телпектер Түрікменстанда жасалады, олардың бетінде «қошқар мүйіз» өрнегіне ұқсас ою-өрнектер бар. Қолдан тігілген бұйым (МК КП-35).

Музей қорларында сақталған жәдігерлер арасында – қайыс кебіс, әйел адамдардың әр түрлі дәстүрлі бас киімдері де кездеседі. Жас қыздарға арналған, барқытпен қапталған, төбесіне қарқара үкі тағылған, төрт қияқты құндыз бөріктер – ерекше сән-салтанатты білдіретін, жақсы сақталған этнографиялық киім үлгілері қатарынан орын алады.

Қазіргі таңда дәстүрлі киім негізінен күнделікті қолданыстан шыққан. Ақпарат берушілердің айтуы немесе жекелеген сақталған заттар негізінде дәстүрлі киім үлгісін, әсіресе оның жергілікті ерекшеліктерін қалпына келтіру мүмкін емес. Осындай жағдайларда дәстүрлі киімді ғылыми тұрғыда қайта жаңғыртудың негізгі көрнекі негізі – музейлік материалдар болып табылады.

Қорытынды

Қазақстан Республикасында өмір сүретін түркі этностарының ұлттық киімі бұл зерттеуде тек музейлік экспонат ретінде ғана емес, сонымен қатар күрделі мәдени феномен ретінде қарастырылды. Ұлттық киім алғаш рет пәнаралық тәсіл аясында – праксеологиялық (дене мен заттың өзара әрекеттестігі), семиотикалық (таңбалық жүйе) және визуалды (музейлік репрезентация) қырларында жан-жақты талданады. Мұндай тәсіл дәстүрлі киімді тек материалдық мәдениеттің элементі ғана емес, сонымен бірге тарихи-мәдени парадигмадағы мәдени жадының, этникалық сәйкестік пен символдық мағынаның тасымалдаушысы ретінде түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстан халықтарының ұлттық киіміне деген қазіргі қызығушылықтың артуы – өткен мен бүгінгінің диалектикалық өзара ықпалдастығының заңды нәтижесі. Бір жағынан, музейлер мен ғылыми мекемелер дәстүрлі киім үлгілерін сақтап, жүйелі зерттеу жүргізу арқылы этнографиялық тұрғыдан шынайы деректерге қол жеткізуге жағдай жасайды. Екінші жағынан, бұл мұра қазіргі заман талаптарына бейімделіп, сән, дизайн және бұқаралық мәдениет салаларында жаңа сипатқа ие болуда. Осындай контексте зерттеліп отырған этностардың ұлттық киімі материалдық және рухани мәдениеттер арасындағы байланыстырушы буын ретінде көрініс тауып, мәдени дәстүрлердің сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Қазіргі үрдістерге жасалған талдау полиэтностық Қазақстандағы, соның ішінде түркі халықтарының ұлттық киім мәдениетінің сапалы жаңа кезеңге аяқ басқанын айқын көрсетеді. Бұл ретте этнокостюмология ғылыми бағыт ретінде аталмыш құбылысты кешенді түрде зерделеуге арналған теориялық-әдіснамалық негіз ұсынып, оны ғылыми және мәдени кеңістікте насихаттауға ықпал етеді. Түркі халықтарының ұлттық киімі тек музейлік экспонат ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі күнделікті өмірдің мағыналы бөлігі ретінде мәдени жаңғыру үдерісінде ерекше маңызға ие болуда.

Қорытындылай келе, қазіргі әлеуметтік-мәдени трансформация жағдайында этнокостюмология – тарихи мұраға құрметпен қарауға, оны бүгінгі күнде өзектендіруге және болашақта орнықты дамытуға бағытталған гуманитарлық білімнің көпқырлы және

перспективалы саласы ретінде қалыптасуда. Қазақстанды мекендейтін түркі және өзге де этностардың дәстүрлі киімдерінің музейлік және ғылыми-зерттеу тәжірибелерінде сақталуы, ғылыми тұрғыдан зерделенуі мен қазіргі заманға бейімделуі – ұлттық рухани жаңғыру мен мәдени тұрақтылықтың айқын дәлелі болып табылады.

Әдебиеттер

- Алейникова, 2011 — *Алейникова М.М.* Азербайджанский национальный костюм // *Алтаистика и тюркология*, 2011. № 1. 6 с.
- Байпақова, 2015 — *Байпақова А.Ф.* Қазақстан музейлеріндегі этнографиялық мұралар: мәселелер мен бағыттар. Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2015. 196 б.
- Богатырев, 1971 — *Богатырев П.Г.* Вопросы теории народного искусства. М.: Искусство, 1971. 544 с.
- Доде, 2005 — *Доде З.В.* Костюм как репрезентация историко-культурной реальности: к вопросу о методике исследования // *Структурно-семиотические исследования в археологии*. Т. 2. Донецк: ДонНУ, 2005. С. 305–330.
- Жәнібеков, 1996 — *Жәнібеков Ә.* Қазақ киімі. Альбом. Алматы: Өнер, 1996. 192 б.
- Захарова, Ходжаева, 1964 — *Захарова И.В., Ходжаева Р.Д.* Казахская национальная одежда. Алма-Ата: Наука, 1964. 178 с.
- Ибраева, 2019 — *Ибраева Г.О.* Ұлттық музей экспозициясындағы қазақ халқының дәстүрлі киім-кешегі // *XI Оразбаев оқулары: халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары*. Алматы: Қазақ университеті, 2019. 518 б.
- Исенко, 1999 — *Исенко С.П.* Этнокостюмология в контексте современной культуры: Автореф. дис. ... докт. культуролог. наук. М., 1999. 32 с.
- Илиясова, 2001 — *Илиясова Р.* Қазына. Алматы: Зерде, 2001. 312 б.
- Қазақтың дәстүрлі киім-кешегі, 2009 — *Қазақтың дәстүрлі киім-кешегі*. Традиционная одежда казахов : ғылыми каталог / ред.: Е. Әлімбаев. Алматы: Өнер, 2009. Т. 1. 341 б.
- Лобачева, Сазонова, 1989 — *Лобачева Н.П., Сазонова М.В.* Традиционная одежда народов Средней Азии и Казахстана. М.: Наука, 1989. 254 с.
- Петриду, 2013 — *Петриду Э.* Одежда и материальная культура // *Материальная культура: Антропология в стране вещей* / ред. Е. Ялури. Афины: Александрия, 2013. С. 355–389.
- Райымхан, 2010 — *Райымхан К.Н.* Музей жәдігерлері тарихи дереккөз ретінде (Қазақстан музейлері негізінде): Тарих ғыл. докт. дисс. авторефераты. Астана, 2010. 47 б.
- Суслова, 2002 — *Суслова С.В.* История костюма тюркских народов. СПб.: Алетейя, 2002. 384 с.
- Суهارева, 1979 — *Суهارева О.А.* Костюм народов Средней Азии. Историко-этнографические очерки. М.: Наука, 1979. 239 с.
- Томилов, 1999 — *Томилов Н.А.* Этноархеология как научное направление. Омск: Издание Омского университета, 1999. 32 с.
- Kaiser, 2012 — *Kaiser S.* Fashion and Cultural Studies. New York: Berg, 2012. 253 p.
- Кумарова, 2006 — *Кумарова Б.М.* Татарский женский костюм: Из фондов ВКО архитектурно-ландшафтного музея-заповедника. Усть-Каменогорск, 2006. 28 с.
- Miller, 2010a — *Miller D.* Почему одежда – это не поверхностно // *Вещи*. Малден, Массачусетс: Polity Press, 2010. С. 12–40.
- Miller, 2012 — *Miller D.* Consumption // *Yialouri E. (ed.) Material Culture: Anthropology in the Country of Things* / trans. A. Vrettou. Athens: Alexandria, 2012. Pp. 319–354.
- Niessen, 2010 — *Niessen S.* On Style: Culture and Politics in Dressing // *Fashion Theory*. 2010. Vol. 14. No. 1. Pp. 33–64.
- Steele, 2017 — *Steele V.* Fashion Museums: What's the Point? // *Fashion Theory*. 2017. Vol. 21. No. 5. Pp. 499–508.
- Warnier, 2001 — *Warnier J.P.* A Praxeological Approach to Subjectivation in a Material World // *Journal of Material Culture*. 2001. Vol. 6. No. 1. Pp. 5–24.

References

- Aleinikova, 2011 — *Aleinikova M.M.* Azerbaydzhanskii natsionalnyi kostyum [Azerbaijani national costume]. *Altaistika i tyurkologiya*, 2011. No. 1. 6 p. (In Russ.).
- Baipakova, 2015 — *Baipakova A.G.* Kazakhstan muzeilerindeki etnografyalyq muralar: мәселелер мен бақтытар [Ethnographic heritage in museums of Kazakhstan: issues and directions]. Karaganda: KSU Publishing, 2015. 196 p. (In Kaz.).
- Bogatyrev, 1971 — *Bogatyrev P.G.* Voprosy teorii narodnogo iskusstva [Questions of the theory of folk art]. M.: Iskuststvo, 1971. 544 p. (In Russ.).
- Dode, 2005 — *Dode Z.V.* Kostyum kak reprezentatsiya istoriko-kul'turnoi real'nosti: k voprosu o metodike issledovaniya [Costume as representation of historical-cultural reality: on research methodology]. In *Strukturno-semioticheskie issledovaniya v arkheologii*. Donetsk: DonNU, 2005. Vol. 2. Pp. 305–330. (In Russ.).

- Ibraeva, 2019 — *Ibraeva G.O.* Ulttyq muzei ekspozitsiyasyndagy qazaq halkynyn dastyrlı kiim-keshegi [Traditional Kazakh clothing in the national museum exhibition]. In XI Orazbaev okuylary: Khalyqaralyq gylimi-adistemelik konferentsiya materialdary. Almaty: Kazakh University, 2019. 518 p. (In Kaz.).
- Ilyasova, 2001 — *Ilyasova R.* Qazyna [Treasure]. Almaty: Zerde, 2001. 312 p. (In Kaz.).
- Isenko, 1999 — *Isenko S.P.* Etnokostyumologiya v kontekste sovremennoi kul'tury: Avtoref. diss. ... dokt. kulturolog. nauk. M., 1999. 32 p. (In Russ.).
- Kaiser, 2012 — *Kaiser S.* Fashion and Cultural Studies. New York: Berg, 2012. 253 p.
- Kumarova, 2006 — *Kumarova B.M.* Tatarskii zhenskij kostyum: Iz fondov VKO arkhitekturno-landshaftnogo muzeya-zapovednika [Tatar women's costume: From the collection of the East Kazakhstan Architectural and Landscape Museum Reserve]. Ust-Kamenogorsk, 2006. 28 p. (In Russ.).
- Lobacheva, Sazonova, 1989 — *Lobacheva N.P., Sazonova M.V.* (Eds.). Traditsionnaya odezhda narodov Srednei Azii i Kazakhstana [Traditional clothing of the peoples of Central Asia and Kazakhstan]. M.: Nauka, 1989. 254 p. (In Russ.).
- Miller, 2010 — *Miller D.* Pochemu odezhda – eto ne poverkhnostno [Why clothing is not superficial]. In Veshchi. Malden, Massachusetts: Polity Press, 2010. Pp. 12–40. (In Russ.).
- Miller, 2012 — *Miller D.* Consumption. In Yialouri E. (Ed.), Material Culture: Anthropology in the Country of Things. Athens: Alexandria, 2012. Pp. 319–354.
- Niessen, 2010 — *Niessen S.* On Style: Culture and Politics in Dressing. Fashion Theory, 2010. Vol. 14(1). Pp. 33–64.
- Petridou, 2013 — *Petridou E.* Odezhda i materialnaya kul'tura [Clothing and material culture]. In Yialouri E. (Ed.), Materialnaya kul'tura: Antropologiya v strane veshchey. Athens: Alexandria, 2013. Pp. 355–389. (In Russ.).
- Raiymkhan, 2010 — *Raiymkhan K.N.* Muzei zhədiglerleri tariyky derekkəz retinde (Kazakhstan muzeileri negizinde): Tarikh gylım. dokt. diss. avtoreferaty [Museum artifacts as historical sources (based on museums of Kazakhstan): Doctoral dissertation abstract in history]. Astana, 2010. 47 p. (In Kaz.).
- Steele, 2017 — *Steele V.* Fashion Museums: What's the Point? Fashion Theory, 2017. Vol. 21(5). Pp. 499–508.
- Sukhareva, 1979 — *Sukhareva O.A.* (Ed.). Kostyum narodov Srednei Azii: Istoriko-etnograficheskie ocherki [Costume of the peoples of Central Asia: historical and ethnographic essays]. M.: Nauka, 1979. 239 p. (In Russ.).
- Suslova, 2002 — *Suslova S.V.* Istoriya kostyuma tyurkskikh narodov [History of the costume of Turkic peoples]. Saint Petersburg: Aleteya, 2002. 384 p. (In Russ.).
- Tomilov, 1999 — *Tomilov N.A.* Etnoarkheologiya kak nauchnoe napravlenie [Ethnoarchaeology as a scientific field]. Omsk: Omsk University Press, 1999. 32 p. (In Russ.).
- Warnier, 2001 — *Warnier J.P.* A Praxeological Approach to Subjectivation in a Material World. Journal of Material Culture, 2001. No. 6(1). Pp. 5–24.
- Zakharova, Khodzhaeva, 1964 — *Zakharova I.V., Khodzhaeva R.D.* Kazakhskaya natsionalnaya odezhda [Kazakh national clothing]. Alma-Ata: Nauka, 1964. 178 p. (In Russ.).
- Zhanibekov, 1996 — *Zhanibekov O.* Qazaq kiimi: Albom [Kazakh clothing: Album]. Almaty: Oner, 1996. 192 p. (In Kaz.).

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Буланов Е.О. ИЛИЯС ЖАНСҮГІРОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ 1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	633
Каримов Қ.С., Гокче М., Түрсүн Х.М. ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ИДЕНТИФИКАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	650

ТАРИХ

Абдимомынов Н.Т., Сауырқан Е. ВЕНЕЦИЯ, ГЕНУЯ ЖӘНЕ АЛТЫН ОРДА: XIII–XIV ҒҒ. СОЛТҮСТІК ҚАРА ТЕҢІЗДЕГІ ТРАНСКОНТИНЕНТАЛДЫҚ САУДА-САТТЫҚТЫҢ ДАМУЫ.....	662
Абуов Н.А., Ильясова Г.С., Уалиева С.К. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ШАҒЫН ҚАЛАЛАРЫ: ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ТАЛДАУЫ.....	679
Абылов Т.Т., Муталиев М.Қ., Қазмұханов Р.М. АЛТЫН ОРДА МЕН МӘМЛҮК МЕМЛЕКЕТІ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ ДІННІҢ РӨЛІ.....	696
Байгабатова Н.К., Ишкалова Г.И. XIX–XX Ғ. БАСЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫН ЗЕРТТЕУДЕ АРХИВ МАТЕРИАЛДАРЫ ДЕРЕК РЕТІНДЕ (ҚР ОМА ҚҰЖАТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ).....	709
Болатхан Ә. ЗАҢДЫЛЫҚ – ИДЕОЛОГИЯ, ШЕТТЕТУ – ТӘЖІРИБЕ: КҮШТЕП ҚОНЫС АУДАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ «ЖАЗАЛАНҒАН ХАЛЫҚТАР» (1948–1953).....	727
Доскараева А.А., Мұхатова О.Х. XVII ҒАСЫРДЫҢ 30-ЖЫЛДАРЫ – XVIII ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ШИРЕГІНДЕГІ ҚАЗАҚ-БҰХАР ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ (САЯСИ АСПЕКТ).....	743
Дьякова Е.В. НЕМІС ОККУПАЦИЯСЫНДАҒЫ ҮГІТ-НАСИХАТ ЖҰМЫСТАРЫ: ХАРЬКОВТАҒЫ «ЖАҢА УКРАИНА» ГАЗЕТІНІҢ ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ РӨЛІ (1941–1943).....	760
Исмагулов Ұ.Ш., Конбай Е. 1920-ЖЫЛДАРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ПАНАСЫЗ БАЛАЛАР МӘСЕЛЕСІ (АҚТӨБЕ АРХИВІ ДЕРЕКТЕРІ БОЙЫНША).....	773
Йорулмаз О., Токжигитова М.А. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН Өңірінен РЕПРЕССИЯҒА ҰШЫРАҒАН МҰСЫЛМАН ДІНБАСЫЛАРЫ (1920–1940 ЖЖ.).....	787
Қаипбаева А.Т., Белялова А. ПАНАСЫЗ БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖҮЙЕСІ (1920–1930 жж.).....	803
Қара Ә., Тайман С.Т. Жарбулова С.Т. МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰЙЫМЫНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ МИССИЯСЫ.....	823
Сейітханұлы Ш. ТҮРІКТЕР МЕН МОҢҒОЛДАРДЫҢ КӨШПЕЛІ ӨМІР САЛТЫНЫҢ ОРТАҚ ҚЫРЛАРЫ.....	840
Сулейменова А.Т. КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ЖАРТЫЛАЙ КӨШПЕЛІ ШАРУАШЫЛЫҚТАРДЫ КҮШТЕП ОТЫРЫҚШЫЛАНДЫРУ ДӘСТҮРЛІ РУЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ ЖОО ШАРАЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ (XX ҒАСЫРДЫҢ 30-ЖЫЛДАРЫ).....	855
Ташагыл А., Нурсултанова Л.Н., Танатарова Ж.Т. ИРАН-ТӘЖІК САУДА-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН БОЛАШАҒЫ.....	872

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Есенаманова А.С., Қалыш А.Б. ДӘСТҮРЛІ КИІМ АРҚЫЛЫ МАТЕРИАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТТІ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯЛАУ: ҚАЗАҚСТАН МУЗЕЙ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ТҮРКІ МӘДЕНИ МҰРАСЫ.....	887
Қалшабаева Б.К., Егізбаева М.Қ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫСЫНДАҒЫ ҚАНДАСТАР: КӨШІ-ҚОНЫ МЕН БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	900
Сыздықова Г.М. СОЛТҮСТІК, ОРТАЛЫҚ ЖӘНЕ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОБЛЫСТЫҚ ОРТАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ТҮРҒЫНДАРДЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ӨЗГЕРУІ (2009–2024 ЖЖ.).....	916

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Буланов Е.О. ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ВОССТАНИЯ 1916 ГОДА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ИЛЬЯСА ЖАНСУГУРОВА.....	633
Каримов К.С., Гокче М., Турсун Х.М. ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЗБЕКАЛИ ЖАНИБЕКОВА.....	650

ИСТОРИЯ

Абдимомынов Н.Т., Сауыркан Е. ВЕНЕЦИЯ, ГЕНУЯ И ЗОЛОТАЯ ОРДА: РАЗВИТИЕ ТРАНСКОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ТОРГОВЛИ В СЕВЕРНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ В XIII–XIV ВЕКАХ.....	662
Абуов Н.А., Ильясова Г.С., Уалиева С.К. МАЛЫЕ ГОРОДА СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ: ИСТОРИЯ И АНАЛИЗ ТЕКУЩЕЙ СИТУАЦИИ.....	679
Абылов Т.Т., Муталиев М.К., Казмуханов Р.М. РОЛЬ РЕЛИГИИ В ОТНОШЕНИЯХ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ И МАМЛЮКСКОГО ГОСУДАРСТВА.....	696
Байгабатова Н.К., Ишкалова Г.И. АРХИВНЫЕ МАТЕРИАЛЫ КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ В XIX – НАЧАЛЕ XX В. (НА ОСНОВЕ ДОКУМЕНТОВ ЦГА РК).....	709
Болатхан А. ИДЕОЛОГИЯ ЗАКОННОСТИ И ПРАКТИКА ИСКЛЮЧЕНИЯ: «НАКАЗАННЫЕ НАРОДЫ» В СИСТЕМЕ СПЕЦПОСЕЛЕНИЙ (1948–1953 ГГ.).....	727
Доскараева А.А., Мухатова О.Х. КАЗАХСКО-БУХАРСКИЕ ВЗАИМОТНОШЕНИЯ В 30-Х ГОДАХ XVII ВЕКА – ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XVIII ВЕКА (ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ).....	743
Дьякова Е.В. АГИТАЦИОННАЯ РАБОТА ПОД НЕМЕЦКОЙ ОККУПАЦИЕЙ: ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ РОЛЬ ГАЗЕТЫ «НОВАЯ УКРАИНА» В ХАРЬКОВЕ (1941–1943).....	760
Исмагулов У.Ш., Конбай Е. ГОЛОД НАЧАЛА 1920-Х ГГ. И ПРОБЛЕМЫ БЕСПРИЗОРНЫХ ДЕТЕЙ (ПО ДАННЫМ АКТЮБИНСКОГО АРХИВА).....	773
Йорулмаз О., Токжигитова М.А. РЕПРЕССИРОВАННОЕ МУСУЛЬМАНСКОЕ ДУХОВЕНСТВО ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА 1920–1940-Х ГОДОВ.....	787
Каипбаева А.Т., Белялова А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ СИСТЕМА СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ БЕСПРИЗОРНЫХ ДЕТЕЙ (1920–1930 гг.).....	803
Кара А., Тайман С.Т., Жарбулова С.Т. ИДЕИ МУСТАФЫ ЧОКАЕВА И СТРАТЕГИЧЕСКАЯ МИССИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ТЮРКСКИХ ГОСУДАРСТВ.....	823
Сейтхан Ш. ОБЩИЕ ЧЕРТЫ КОЧЕВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ТЮРКОВ И МОНГОЛОВ.....	840
Сулейменова А.Т. НАСИЛЬСТВЕННОЕ ОСЕДАНИЕ КОЧЕВЫХ И ПОЛУКОЧЕВЫХ ХОЗЯЙСТВ КАК ОДНА ИЗ МЕР ПО ИСКОРЕНЕНИЮ ТРАДИЦИОННЫХ РОДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ (30-Е ГОДЫ XX ВЕКА).....	855
Ташагил А., Нурсултанова Л.Н., Танатарова Ж.Т. ИРАНО-ТАДЖИКСКИЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	872

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Есенаманова А.С., Калыш А.Б. РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕРЕЗ ТРАДИЦИОННЫЙ КОСТЮМ: ТЮРКСКОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ В МУЗЕЙНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА.....	887
Калшабаева Б.К., Егизбаева М.К. КАНДАСЫ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА: ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИИ И АДАПТАЦИИ.....	900
Сыздыкова Г.М. ИЗМЕНЕНИЕ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ ОБЛАСТНЫХ ЦЕНТРОВ СЕВЕРНОГО, ЦЕНТРАЛЬНОГО И ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА (2009–2024 ГГ.).....	916

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Bulanov E.O. THE ISSUES OF THE NATIONAL LIBERATION UPRISING OF 1916 IN THE WORKS OF ILYAS ZHANSUGUROV.....	633
Karimov K.S., Gökçe M., Tursun Kh.M. ISSUES OF NATIONAL IDENTIFICATION IN UZBEKALI ZHANIBEKOV’S SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITIES.....	650

HISTORY

Abdimomynov N.T., Sauyrkan Ye. VENICE, GENOA, AND THE GOLDEN HORDE: THE DEVELOPMENT OF TRANSCONTINENTAL TRADE IN THE NORTHERN BLACK SEA REGION IN THE 13TH–14TH CENTURIES.....	662
Abuov N.A., Ilyassova G.S., Ualiyeva S.K. SMALL TOWNS OF THE NORTH KAZAKHSTAN REGION: HISTORY AND ANALYSIS OF THE CURRENT SITUATION.....	679
Abylov T.T., Mutaliyev M.Kh., Kazmukhanov R.M. THE ROLE OF RELIGION IN RELATIONS BETWEEN THE GOLDEN HORDE AND THE MAMLUK STATE.....	696
Baigabatova N.K., Ishkalova G.I. ARCHIVAL MATERIALS AS A SOURCE FOR STUDYING LAND CONFLICTS IN NORTHERN KAZAKHSTAN IN THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES (BASED ON DOCUMENTS FROM THE CENTRAL STATE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN).....	709
Bolatkhan A. LEGALITY AS IDEOLOGY AND EXCLUSION AS PRACTICE: THE “PUNISHED PEOPLES” IN THE SYSTEM OF SPECIAL SETTLEMENTS (1948–1953).....	727
Doskarayeva A.A., Mukhatova O.Kh. KAZAKH-BUKHARA RELATIONS IN THE 30S OF THE 17TH CENTURY AND THE FIRST QUARTER OF THE 18TH CENTURY (THE POLITICAL ASPECT).....	743
Dyakova He.V. AGITATION WORK UNDER THE GERMAN OCCUPATION: THE IDEOLOGICAL ROLE OF THE NEWSPAPER “NOVA UKRAINE” IN KHARKOV (1941–1943).....	760
Ismagulov U.S., Konbay Y. THE PROBLEM OF FAMINE AND HOMELESS CHILDREN IN EARLY 1920S (BASED ON AKTOBE ARCHIVE).....	773
Yorulmaz O., Tokzhigitova M.A. REPPRESSED MUSLIM CLERGY IN SOUTH KAZAKHSTAN (1920s–1940s).....	787
Kaipbayeva A.T., Belyalova A. THE STATE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION FOR HOMELESS CHILDREN (1920s–1930s).....	803
Kara A., Taiman S., Zharbulova S. THE IDEAS OF MUSTAFA CHOKAYEV AND THE STRATEGIC MISSION OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES.....	823
Syeitkhan Sh. COMMON ASPECTS OF THE NOMADIC LIFE OF TURKIC AND MONGOLS.....	840
Suleimenova A.T. FORCED SETTLEMENT OF NOMADIC AND SEMI-NOMADIC FARMS AS ONE OF THE MEASURES TO ERADICATE TRADITIONAL TRIBAL RELATIONS (THE 30S OF THE TWENTIETH CENTURY).....	855
Tasagil A., Nursultanova L.N., Tanatarova Zh.T. IRANIAN-TAJIK TRADE AND ECONOMIC RELATIONS: CURRENT STATE AND PROSPECTS.....	872

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Yessenamanova A.S., Kalysh A.B. THE REPRESENTATION OF MATERIAL CULTURE THROUGH TRADITIONAL COSTUME: THE TURKIC CULTURAL HERITAGE IN THE MUSEUMS SPACE OF KAZAKHSTAN.....	887
Kalshabayeva B.K., Egizbaeva M.K. THE KANDAS OF EASTERN KAZAKHSTAN: MIGRATION AND ADAPTATION ISSUES.....	900
Syzdykova G.M. CHANGING THE ETHNIC STRUCTURE OF THE POPULATION OF THE REGIONAL CENTERS OF NORTHERN, CENTRAL AND EASTERN KAZAKHSTAN (2009–2024).....	916

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2025. 12 (3)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЖЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй